

«Reus i els orígens del catalanisme polític»

28 de maig de 2018

Saló de Plens de l'Ajuntament de Reus

A càrrec de Joan Navais Icart

És un goig i un orgull trobar-me avui, aquí, per parlar-vos d'una fita prou important de la història més recent de Reus –la segona Assemblea de la Unió Catalanista de 1893– que més enllà de les seves connotacions polítiques i ideològiques, ens demostra un cop més la vitalitat i el potencial de la ciutat i la seva gent o si voleu, la seva capitalitat.

Tot i que pugui semblar un tòpic i a cops una mica forçat –no es pot viure del passat–, és inqüestionable que dins les comarques del sud de Catalunya, Reus ha exercit amb alts i baixos el paper de capital o de ciutat-referent en diferents àmbits, com ara el de la cultura, el de l'economia o el del patrimoni modernista.

Aquesta capitalitat o paper rellevant de Reus, però, també s'ha fet ben visible sobretot en l'etapa contemporània en l'àmbit de la política i de les idees, quan una part de la societat reusenca es va erigir amb més o menys empenta i a vegades a contracorrent, en un dels nuclis més innovadors i dinàmics d'algunes de les ideologies i moviments socials més avançats de l'època, com ara l'obrerisme, el republicanisme, el lliurepensament, el comunisme i en el cas que avui ens interessa, el catalanisme: el moviment polític, social i cultural que propugna el reconeixement de la personalitat col·lectiva i nacional de Catalunya –o dels Països Catalans– i el seu dret a l'autogovern i a l'autodeterminació.

D'aquí, la fama reusenca, merescuda o no, de ser una col·lectivitat rebel i irreverent enfront del poder. Ben bé es pot afirmar que durant una bona colla d'anys, Reus va esdevenir l'epicentre de la política a les comarques del Camp i del sud del país.

Com es podrà comprovar i això és un fet ben provat i documentat, Reus –aleshores la segona ciutat del país– va jugar un paper primordial en l'aparició i la vertebració del primer catalanisme polític a finals del segle XIX, quan l'ideari catalanista va evolucionar no sense dificultats i va passar de ser un sentiment ambigu d'arrel cultural

i romàntica a un moviment emergent i renovador cada cop més combatiu, polititzat i amb unes reivindicacions ben concretes.

Com és ben conegut, la primera assemblea i de fet, la més influent de la Unió Catalanista –la plataforma que va agrupar i coordinar les entitats de l’incipient catalanisme polític– es va celebrar a Manresa el març de 1892. Aquesta reunió que fou presidida per l’arquitecte Lluís Domènech i Montaner, el principal artífex del modernisme a Reus, ha passat a la història per l’aprovació del programa polític conegut amb el nom de «Bases per a la Constitució Regional Catalana»: les cèlebres i mitificades Bases de Manresa considerades per a molts, l’acta de naixement o el punt de partida del catalanisme polític.

Tanmateix, com bé assenyalen els historiadors Borja de Riquer i Pere Anguera, cal destacar que el primer plantejament concret d’un programa polític que reivindicava els drets nacionals catalans es va formular des de l’esquerra uns anys abans –el 1883– en el congrés del Partit Republicà Democràtic Federal –celebrat a Barcelona i sense presència reusenca– en el qual es va aprovar un projecte molt ambiciós de constitució per a un Estat Català federat a una República espanyola o ibèrica. Tot i la seva contundència i radicalitat democràtica, el projecte de Constitució de 1883 ha estat poc conegut.

Sigui com sigui, les Bases de Manresa que van marcar la trajectòria del primer catalanisme, foren un programa regionalista eminentment teòric, idealista i d’arrel conservadora –gens radical– que sense especificar la seva implementació, definia el poder regional o autònom català dins un Estat espanyol reformat i descentralitzat (cal recordar que el primer catalanisme polític propugnava l’autogovern del país però també la regeneració democràtica de l’Estat). Per això, ben aviat els dirigents de la Unió Catalanista van impulsar la celebració d’una segona assemblea, la de Reus, que havia de debatre els mitjans per implementar i fer efectiu el programa catalanista aprovat a Manresa.

La pregunta clau és: per què es va escollir Reus per celebrar-hi la Segona Assemblea de la Unió Catalanista l’any 1893?

Com us podeu imaginar, la tria no fou gens fortuïta. Tot el contrari.

Al meu parer, hi van haver 3 grans factors que van facilitar l'elecció de la ciutat: en primer lloc, perquè els reusencs havien constituït un dels nuclis catalanistes més ben organitzats i actius del país estructurat al voltant de l'Associació Catalanista de Reus, fundada a finals de 1883 –una de les més primerenques del país– i del periòdic *Lo Somatent* –el primer diari que es publicava íntegrament en català fora de la ciutat de Barcelona. La vitalitat, la força i el que era més important, la projecció de futur del catalanisme a Reus eren innegables.

En segon lloc, perquè els catalanistes reusencs havien defensat des d'un bon començament en la teoria però també en la pràctica, la necessitat de prendre part en les eleccions. Cal tenir en compte que el principal cavall de batalla dins les files del moviment catalanista, la qüestió que generava més controvèrsia i fins i tot divisions, era la conveniència o no de participar en la política activa i presentar-se a les eleccions. Els dirigents de la Unió Catalanista, doncs, van buscar a Reus un entorn ideològic favorable a les tesis que propugnaven la participació política activa o sigui, electoral del catalanisme.

I per últim i no menys important, perquè una de les cares més visibles i el cervell del projecte catalanista a la ciutat era l'advocat i bibliòfil Pau Font de Rubinat –un dels impulsors de l'Associació Catalanista i del periòdic *Lo Somatent*–, un personatge amb una creixent influència i prestigi dins els cercles catalanistes d'arreu del país (el 1891, per exemple, fou escollit per formar part de la direcció de la Unió Catalanista). Font de Rubinat és, sens dubte, una de les figures cabdals, la de major carisma, per entendre la societat reusenca d'aquells anys.

Per tot plegat, Reus que s'havia erigit en un dels puntals més forts del moviment catalanista a les comarques del Camp i del sud de Catalunya, va esdevenir l'escenari idoni, gairebé perfecte, per acollir la segona gran trobada de la Unió Catalanista. Així mateix, en un moment en què el pes de Barcelona en el moviment catalanista era enorme, desmesurat, amb l'elecció primer de Manresa i després de Reus, també es reivindicava el paper de les comarques o si voleu, de la perifèria, en la construcció del país i l'autogovern. No hi ha dubte que la forta implantació del catalanisme a l'àrea de Barcelona donava molta més rellevància a la vitalitat i a les iniciatives pioneres del nucli catalanista reusenc.

Com s'ha pogut comprovar, el desvetllament catalanista a Reus fou ben primerenc. A finals de 1883, per iniciativa de Pau Font de Rubinat, Ramon Vidiella, Antoni Pascual i Bernat Torroja, es va constituir l'Associació Catalanista de la ciutat. El manifest fundacional –signat per 124 persones de distinta procedència social i militància ideològica, entre elles l'alcalde de l'època, el liberal Serafí Serra– es va fer públic el febrer de 1884. Al cap de poc, l'Associació ja comptava amb prop de 200 socis tot i que el nombre d'associats mai fou gaire elevat. El primer president de l'entitat fou l'advocat Bernat Torroja –un dels personatges clau del catalanisme reusenc– que provinent de les files conservadores i espanyolistes va fer un gir espectacular en la seva ideologia i va evolucionar cap a plantejaments regionalistes, això sí moderats. En paraules de Pere Anguera, Torroja amb una reputació professional i d'home d'ordre impecable es va convertir en el «patriarca» dels catalanistes de la ciutat. La pluralitat ideològica i social, doncs, va esdevenir un tret característic del primer catalanisme reusenc.

Més enllà de personalismes, però, es pot parlar de l'existència a Reus d'un lobby catalanista molt divers i plural format per Eduard Toda, Ramon Vidiella, Antoni Pasqual, Salvador Vilanova, Torroja i Font de Rubinat –alguns dels noms més coneguts– els quals des de diferents àmbits i a cops, des de diferents sensibilitats ideològiques, van treballar més o menys coordinats per fer créixer i polititzar el sentiment catalanista a la ciutat i la seva àrea d'influència.

El principal objectiu de l'associació fou l'estudi i el foment de la llengua, els costums, la història i la literatura del país a fi de «reanimar l'esperit català», o sigui, el sentiment de catalanitat. Dit amb altres paraules, l'entitat es va convertir en un petit motor que impulsava la catalanització plena i conscient de la societat reusenca. Per això, va promoure una biblioteca; l'excursionisme «científic i artístic» amb sortides a Siurana, al monestir de Santes Creus i a les muntanyes de Prades; les vetllades literàries i musicals amb la participació d'alguns dels noms més il·lustres del món de les lletres del moment com ara Àngel Guimerà i Narcís Oller; la publicació mensual *La Veu del Camp* –el primer periòdic de caràcter polític i reivindicatiu escrit íntegrament en català a Reus– que va actuar de portaveu de l'entitat; la commemoració de la diada de Sant Jordi en què al

balcó de l'associació hi onejava una senyera amb un crespó negre per simbolitzar els atacs que rebia el país per part del centralisme; les conferències de temàtica històrica en què es reivindicaven els fets més memorables i els mites del país; i la publicació d'un petit manual titulat *Primers passos en l'ensenyament de la lectura de la llengua catalana* obra de Salvador Vilanova, per facilitar eines didàctiques als mestres i encoratjar-los a utilitzar el català a les aules en un moment en què l'ús de l'espanyol a l'ensenyament era per llei, hegemònic.

L'activitat i els projectes de l'Associació Catalanista no es van limitar únicament a la ciutat o a les comarques del Camp sinó que a cops, fruit de l'ambició o la visió estratègica de Pau Font de Rubinat i Bernat Torroja, anaven molt més enllà i abastaven el conjunt del moviment catalanista i del país. A tall d'exemple, el 1887, des de Reus es va proposar a les entitats catalanistes del Principat impulsar una campanya per dignificar i normalitzar l'ús de la llengua catalana a l'àmbit educatiu, a la Universitat, a la justícia i a l'administració municipal. I aquell mateix any, o sigui quatre anys abans de la constitució de la Unió Catalanista, Bernat Torroja es va avançar al seu temps i va plantejar la necessitat d'unir esforços i crear un «Gran Consell Regional Català» que agrupés els nuclis catalanistes d'arreu del Principat i evités les divisions (fins i tot es va arribar a publicar les normes de funcionament de l'organisme). Un cop més, es reivindicava el paper capdavanter de la ciutat en el moviment catalanista i en la futura Catalunya autònoma.

La voluntat dels catalanistes reusencs per incidir i fins i tot liderar la causa autonomista més enllà dels límits de la ciutat i de la seva àrea d'influència era notòria.

Tot i que l'Associació Catalanista va prendre un caire cultural i oficialment apolític –per imposició governativa, els estatuts prohibien la participació electoral dins l'entitat–, ben aviat es va percebre la voluntat més o menys dissimulada de definir un projecte polític per al país, el següent pas en l'evolució del catalanisme cap a la politització. De fet, com ja s'ha apuntat, els catalanistes reusencs van optar majoritàriament per la vida política activa.

L'agost de 1886, en una maniobra prou hàbil i per tal d'esquivar la legalitat i evitar vulnerar els estatuts de l'Associació, els militants més convençuts i actius encapçalats per l'incombustible Font de Rubinat, van crear el Consell Regionalista de Reus i sa Comarca,

un organisme autònom, explícitament polític i paral·lel a l'Associació Catalanista que s'havia de dedicar exclusivament a impulsar i a dirigir les campanyes electorals dels candidats catalanistes que es presentessin.

Ben aviat, tot i algunes veus crítiques, els esforços dels catalanistes en el camp electoral van donar els seus primers fruits i en les eleccions municipals de 1887, Josep Salvat, Josep Gambús i Pau Abelló que formaven part d'una candidatura de caràcter administratiu o sigui unitària, foren escollits regidors. D'aquesta manera, es van convertir en els primers regidors catalanistes de la història de la ciutat (més endavant, el mateix Pau Font de Rubinat també fou escollit regidor). I l'any 1893, quan a Barcelona ni tan sols es somiava a obtenir un escó, el farmacèutic Antoni Serra Pàmies fou elegit diputat provincial. Serra, com a diputat, va demanar sense èxit que les reunions de la Diputació es fessin en català.

Al cap d'alguns anys, el gener de 1898, la presència dels regidors catalanistes a l'Ajuntament fou cabdal en un altre episodi simbòlic o si voleu testimonial, que il·lustra un cop més, la vitalitat i el paper capdavanter de la ciutat en el moviment catalanista i el que és més important: l'arrelament i la creixent empenta de les idees catalanistes dins la societat reusenca. Un episodi avui poc o gens conegut que va succeir en aquest Saló de Plens i que hagués passat desapercebut si no hagués estat pel bon fer de l'historiador Pere Anguera –un gran coneixedor i estudiós dels orígens del catalanisme a Reus i a Catalunya– que el juny de 2008, el va recuperar i divulgar en un breu article publicat a la premsa local.

Com apunta Anguera, tot fa pensar que el de Reus fou el primer Ajuntament del país que va aprovar una moció ben explícita que reivindicava l'autogovern per a Catalunya.

Tot va començar a finals de desembre de 1897, a les portes del desastre de 1898 amb la pèrdua de les darreres colònies de l'Imperi espanyol, quan un grup de regidors dels partits republicans i del catalanista, entre ells Font de Rubinat, van presentar conjuntament una moció al ple en què es defensava la concessió de l'autonomia a les illes de Puerto Rico i Cuba –aquesta darrera en plena insurrecció armada per la independència– i també per als municipis i les «regions històriques» de la Metròpoli –es

referia principalment a Catalunya–, al mateix temps que es criticava l'uniformisme i el centralisme de l'Estat espanyol.

En un context ben convuls marcat per l'interminable conflicte colonial a les Filipines i a Cuba que va esdevenir un veritable Vietnam del segle XIX per a la societat espanyola, dues de les principals sensibilitats polítiques emergents del Reus d'aquells anys –la catalanista i la republicana que a poc a poc anaven confluint– van unir forces per denunciar el centralisme i reclamar l'autonomia dels municipis i de les «regions històriques», el primer pas tímid per tal de forçar i impulsar, de baix a dalt, la regeneració i la modernització d'un Estat –l'espanyol– en crisi i d'una institució –la monarquia borbònica– cada cop més qüestionada. Crec que es pot afirmar que el decurs de la història, la lluita catalanista ha estat un excel·lent termòmetre per mesurar la qualitat democràtica de l'Estat espanyol: o el que és el mateix, com més autogovern i autonomia reals per a Catalunya, més democràcia i drets fonamentals per al conjunt de l'Estat.

Finalment, en el Ple del 5 de gener de 1898 i en un saló de plens atapeït de públic, es va debatre la moció i tots els grups de l'Ajuntament –liberals dinàstics, republicans, federals, catalanistes i conservadors– van aprovar per unanimitat la proposició autonomista. Amb aquest acord, Reus va esdevenir el primer municipi del país que sol·licitava explícitament però sense fer gaire soroll, l'autonomia per a Catalunya. La moció, però, no va tenir cap efecte pràctic.

Un altre capítol destacable de la participació institucional del catalanisme a Reus fou la designació per Reial Ordre de Pau Font de Rubinat, com a alcalde de la ciutat, l'1 de juliol de 1899. Com era de preveure, el flamant alcalde no es va quedar de braços creuats, va voler trencar motlles i sembla ser que fou el primer personatge que des d'un càrrec institucional va exhibir la senyera amb plena voluntat reivindicativa. Els fets van ocórrer en les Festes d'Octubre de 1899, quan es va penjar la bandera catalana al capdamunt del campanar de la Prioral de Sant Pere. Així mateix, en un altre gest simbòlic, Font va col·locar a la façana de l'Ajuntament «los escuts de Reus i Catalunya», els de les quatre províncies, el d'«Aragó y cap més», o sigui, sense l'espanyol. El missatge d'afirmació catalanista i de catalanitat fou ben clar.

Cal subratllar que en tot moment, Pau Font de Rubinat i els membres del lobby catalanista reusenc van defensar la catalanitat i el lideratge de la ciutat en la construcció del país, però també i crec que això és molt rellevant, la seva independència davant el centralisme barceloní. En poques paraules, reivindicaven un projecte de ciutat –dins un projecte de país– no subjugat ni a Tarragona, ni al centralisme barceloní ni a un Estat considerat ineficaç. Com afirma Pere Anguera, Pau Font tenia el cor migpartit entre l'amor a la família, als llibres, a Reus i a Catalunya.

Mentre l'Associació Catalanista i el Consell Regionalista formaven el nucli dur del catalanisme reusenc amb la doble línia de treball –la cultural i la política/electoral–, el tercer element o peça que completava el projecte catalanista a la ciutat fou el periòdic *Lo Somatent* fundat l'estiu de 1886 –com ja s'ha dit, el primer diari que es publicava íntegrament en català fora de Barcelona– el qual es va convertir en una veritable eina de difusió de la ideologia catalanista des de les comarques. *Lo Somatent* que per un curt espai de temps va comptar amb corresponsals a París i a Chicago i un tiratge d'uns 600 exemplars, fou una de les poques publicacions de prestigi i de qualitat fetes a Reus, que van traspassar els límits del municipi i de les comarques del Camp per incidir i fer-se sentir en l'àmbit nacional.

Com es pot comprovar, els primers catalanistes reusencs van construir una estructura potent i eficaç que se sustentava en tres grans instruments –l'Associació Catalanista, el Consell Regionalista i *Lo Somatent*– que els va catapultar al capdavant del moviment que propugnava l'autogovern per al país.

Per tot lo que us he explicat, que no és poc, no ens ha d'estranyar gens l'elecció de Reus per acollir la segona gran trobada de la Unió Catalanista.

L'Assemblea de Reus va tenir lloc els dies 28 i 29 de maig de 1893 –tot just fa 125 anys– amb l'objectiu de debatre l'«*Organització i medis per a portar a la pràctica les Bases aprovades en l'Assemblea de Manresa*». És a dir, convertir els principis catalanistes en fets i fer efectiu el projecte regionalista aprovat a Manresa.

La trobada fou presidida per l'il·lustre jurista Joan Josep Permanyer i hi van participar prop de 90 delegats vinguts d'arreu del país, entre ells, Lluís Domènech i Montaner, Àngel Guimerà, Antoni Aulèstia i Josep Puig i Cadafalch, noms prou coneguts

del món de les lletres i la cultura de l'època. L'acte va tenir com a escenari el saló de sessions de l'antiga Audiència, a l'edifici que havia ocupat el convent de Sant Francesc, que fou cedit per l'Ajuntament. Al cap d'uns anys, l'espai es va convertir en la sala d'actes i la capella de l'Institut de Batxillerat, l'actual Institut Vilaseca. Entre un públic majoritàriament masculí i en un temps en què les dones eren marginades de l'activitat política i pública, hi va destacar la presència de la periodista llibertària i feminista Teresa Mañé, també coneguda com a Soledad Gustavo, la companya de l'anarquista reusenc Joan Montseny.

En el seu discurs inaugural, el president Permanyer va elogiar el caràcter obert i avançat de Reus, una «ciutat moderna, on s'hi respira l'aire del progrés, sense el qual la nostra obra seria utòpica i els nostres esforços inútils». El projecte catalanista i per consegüent, l'autogovern eren percebuts com un factor de progrés i modernització per al país.

Per la seva banda, Pau Font de Rubinat fou l'encarregat de defensar la totalitat del projecte en un parlament brillant i amb un fort contingut ideològic. El catalanista reusenc que no es va mossegar la llengua i va criticar amb vehemència l'Estat centralista i uniformitzador, fou categòric en la defensa dels objectius del catalanisme: «lo perdut per Catalunya, lo que nosaltres volem tornarli [la personalitat nacional i l'autogovern] se pot recobrar de dues maneres: o tot d'un cop o parcialment. Per lo primer se necessita força que de moment no tenim. Si la tinguessim, no cal dir lo que faríem perquè quan se té força i la causa és justa, desapareix aquella divisió entre medis legals i il·legals». Per això, s'optava per una estratègia gradual. Amb tot, Font de Rubinat deixava clar que «no volem separar Catalunya d'Espanya al menos fins al dia en que ens convencem de que aqueixa unió és incompatible amb la nostra llibertat i la nostra dignitat».

Tinc la sensació que per les paraules que va pronunciar a l'assemblea de 1893, en l'actualitat Pau Font de Rubinat seria imputat per un delictes d'incitació a l'odi o de sedició.

Tot i que el to general de l'assemblea fou moderat i allunyat de qualsevol plantejament rupturista, hi van haver parlaments més contundents i explícitament nacionalistes, com ara el ja esmentat de Font de Rubinat o el de l'advocat Emili Saguer de

Girona, que va defensar el caràcter nacional de Catalunya i la creació d'un Estat Català federat amb les nacionalitats ibèriques.

De fet, en els debats de l'Assemblea de Reus, s'intueixen quins han estat els principals objectius estratègics, si voleu ingenus, del catalanisme d'ençà dels seus orígens: d'una banda, aconseguir que l'Estat reconegués Catalunya com a subjecte polític –com a nació política– amb un major o menor grau d'autogovern real i efectiu; i de l'altra, establir un tracte respectuós i d'igual a igual –avui en diríem bilateral– amb el poder central.

Com ja he remarcat, el debat central de l'assemblea va girar al voltant d'una de les qüestions estratègiques més candents i polèmiques per al futur del moviment catalanista: la conveniència o no de participar en la vida política activa i presentar-se a les eleccions. De fet, feia anys que el catalanisme s'havia dividit entre partidaris i detractors de la via electoral. Finalment, els delegats reunits a Reus a la vegada que denunciaven la corrupció i el caciquisme de l'Espanya de la Restauració, es van manifestar a favor de la presència catalanista en les lluites electorals.

Més enllà, l'assemblea de Reus va aprovar diferents acords que havien d'impulsar i facilitar l'aplicació gradual del projecte catalanista. Com veurem, es van debatre qüestions que avui són de plena actualitat. A tall d'exemple, es va fer una crida a diferents sectors professionals, com ara els mestres i els advocats, per a que utilitzessin preferentment el català com a llengua vehicular i d'ús quotidià; es va propugnar la publicació de llibres de primera ensenyança i de divulgació general en català; i es va reclamar la conservació i la restauració del patrimoni artístic i històric del país i la seva nacionalització.

Un dels acords més significatius amb major càrrega política fou l'econòmic en què es va reivindicar en primer lloc, la publicació d'una memòria comparativa entre els diners que tributava Catalunya i els diners que l'Estat li retornava en serveis –el que es coneix com a balances fiscals– i en segon lloc, l'estudi d'un nou sistema tributari equitatiu –el que avui s'anomena concert econòmic. La ponència que es va presentar a l'assemblea molt detallada, calculava que Catalunya amb el 10'50% de la població de l'Estat, pagava més del 21% dels impostos de caire industrial i comercial. D'aquí, la importància que s'ha donat històricament a la qüestió tributària i econòmica.

En definitiva (i amb això ja acabo), l'Assemblea de 1893 que va certificar i reforçar el paper capdavanter de Reus en la lluita autonomista, va significar un pas endavant cap a la politització definitiva i irreversible d'un moviment catalanista cada cop més arrelat a la societat i cridat a ser un actor imprescindible en la història del país.

I la lliçó que en podem extreure és, sens dubte, el gran potencial que tenim els reusencs i les reusenques –si volem– per fer ciutat, reivindicar-nos i actuar com una de les capitals del territori i contribuir a construir un país i un futur millors en què prevalguin per damunt de tot, la democràcia, els drets humans i les llibertats.

Moltes gràcies.

Joan Navais i lcart

Reus, 28 de maig de 2018